

SMUTNÝ OSUD TASOVICKÉHO MLÝNA

J.O. Eliáš

Článek byl napsán na základě autorova SHP z r. 1993 kvůli tragické přítomnosti objektu. Je určen pro Znojemský týden, roč. 2011*.

Tasovice

Stavební soubor nejméně pět set let starého vodního mlýna najdeme zpola zakrytý přerostlou trávou a náletovými dřevinami na konci Tasovic, při jihozápadním okraji historického jádra obce. Svého času patřil k třem největším mlýnům na Znojemsku. Stojí vedle náhonu přitékajícího od stavu vzdáleného přibližně kilometr proti proudu Dyje. Má malebnou trojkřídlou dispozici rozlehlého dvorce přizpůsobeného terasovitému utváření terénu na hranici říční nivy. Patrová stavení ze tří stran obklopují vnitřní dvůr o dvou úrovních. Hlavní budovou je jižní křídlo a přilehlá část křídla východního. V jižním křídle bylo technologické srdce mlýna - prostorná mlýnice. Obytné prostory vedle ní mají na dvorním průčelí kdysi půvabnou přízemní arkádovou chodbu, nahoře se zbořenou pavlačí. V koutě dvora lze rozeznat někdejší dominantu mlýna v podobě hranolové věže se schodištěm. Do mlýna se vjíždělo průjezdem na severu východního křídla. Z něj cesta pokračuje přes nádvoří k náhonu a dále na pozemky u řeky. Sál a prostory vedle průjezdu byly donedávna využívány k pohostinsko společenským účelům i jako místní kino. V dálkových pohledech se nepřehlédnutelné hmoty mlýnských stavení, rozložené na okraji dyjské nivy, uplatňují nejvíce od jihu. Architektura mlýna přestala být řádně udržována po té, co se v něm před šedesáti lety přestalo s mletím obilí na mouku. Poslední ránu utrpěla v důsledku machinací kolem předstírané rekonstrukce v devadesátých letech 20. století.

Mlýn jako zdroj bohatství

Mlýn s rezidencí v Tasovicích (č.p. 93) je svého druhu originální památkou převážně renesančního stavitelství. Jeho osudy, vedle podmínek ekonomických, ovlivňovaly vodní poměry na řece Dyji představující nejmocnější vodní element Znojemska. Skutečnost, že mlýny ve středověku byly zdrojem velkých příjmů, vedla k tomu, že světské i církevní vrchnosti nechávaly zakládat mlýny všude tam, kde, to bylo jen trochu možné. Tak vznikaly nejen početné menší vodní mlýny o jednom až dvou složeních na drobnějších tocích, ale i největší mlýny dyjské, k nimž patřil mlýn tasovický. Ten navíc těžil ze své polohy blízko královského Znojma, od středověku důležitého střediska obchodu s obilím a souvisejícími produkty. Mlýny obvykle nebyly zřizovány přímo na hlavním toku řeky, nýbrž pro ně byly zhotovovány zvláštní mlýnské náhony, které napájené vodou pomocí umělých jezů umožňovaly vyrovnávat kolísání říční hladiny a snižovaly nebezpečí poškození mlýnů při vodních přívalcích. Jednalo se o náhony dlouhé několik desítek až stovek metrů jako v případě Tasovic, i o náhony dlouhé řadu kilometrů, sloužící několika mlýnům. Takovým byl například náhon jdoucí od jezu u Krhovic přes Slup a další obce.

Patřil znojemským klariskám

Mlýn v Tasovicích byl založen na pozemcích náležejících ke klášteru znojemských klarisek už koncem 13. století. Ze souvislostí plyne, že k usnadnění vzniku a počátečního zdárného provozu byl mlýn tímto klášterem založen jako poplatné manské zboží s devíti poddanskými usedlostmi. Tito poddaní nepochybně sloužili při stavbě a udržování mlýna a také při jeho ochraně v nejistých válečných dobách, ať například husitských, nebo česko uherských. I když mlýn v Tasovicích existoval už dříve, první písemná zmínka o něm se datuje až rokem 1520. Tehdy klášter klarisek zdejšímu mlynáři Štěpánovi na jeho žádost, kvůli škodám způsobovaným povodněmi, snížil každoroční naturální plat ze mlýna. Bylo při tom ustanoveno, že mlynář má klášteru postoupit feudální právo nad devíti poddanými, které do té doby patřilo k mlýnu. Ze znění listiny vyplývá předchozí zvláštní postavení tasovického mlýna jako svého druhu manského statečku s vlastními poddanými. Je to překvapivé a dosvědčuje to výjimečný význam mlýna. Leckterá soudobá rytířská tvrz či dvorec neměly ani takový pozemkový majetek.

Tasovický mlynář Štěpán zmiňovaný k r. 1520 byl jistě členem bratrstva neboli cechu mlynářů na Dyji, jehož představení roku 1519 zřídili oltář ve farním kostele ve Slupi. Toto bratrstvo venkovských mlynářů na Dyji patřilo ještě ke starší formě mlynářských organizací, která si kladla za cíl obstarávat hlavně společné záležitosti náboženského rázu a pečovat o pohřbívání a záduší svých členů. Záležitosti mlynářských práv a řemesla samotného zde zatím nebyly prioritou. K pokročilejší formě profesní mlynářské zájmové organizace na Moravě dospívali mlynáři nejprve v prostředí velkých měst. Nejstarší mlynářský cech v pravém slova smyslu na Moravě vznikl v Brně roku 1509. Vznik stejného cechu ve Znojmě na sebe nedal dlouho čekat. Zřejmou příslušnost k zemskému cechu moravských mlynářů a tím i význačné společenské postavení tasovických mlynářů v 16. století dokládá reliéfní znak se zemskými atributy, s moravskou orlicí a vévodskou čapkou umístěný na renesančním severním štítu mlýna, při průzkumu nalezený na půdě východního křídla.

Byl z největších na Znojemsku

Ze stavební analýzy mlýna zjišťujeme, že do první čtvrtiny 16. století, tedy do doby nejpozdější gotiky zde bylo původně samostatně stojící dvoupatrové stavení obdélného půdorysu, dnes tvořící jádro jižního křídla. Šlo o nejstarší zděnou obytnou budovu mlýna, vedle níž prvotní technologická část – mlýnice - byla zřejmě dřevěná a tudíž se z ní nic nedochovalo. Až dodatečně byla k obytnému objektu přistavěna raně renesanční jižní část východního křídla souboru. Obytné stavení bylo provedeno značně úsporně, s výjimkou konzol arkýře bez kamenicky opracovaných detailů. V příslušenství pozdně gotického mlýna uprostřed vinohradů samozřejmě nemohl chybět vinný sklep. Byl vyhlouben a valeně cihlami zaklenut při vjezdu do spodního dvora. Později byl sklep prodloužen a renesančně doklenut.

O lukrativní tasovický mlýn usilovali nejzámožnější znojemští měšťané i příslušníci nižší šlechty. Před polovinou 16. století mlýn držel znojemský měšťan Kryštof Hynkl. V r. 1547 moravský podkomorník, jakožto správce královských měst rozhodl, že vdova po Hynklovi Kateřina zůstane v držení mlýna a klášteru klarisek z něj bude platit desátek. Kryštofu Hynklovi můžeme připsat zřetelné zhodnocení a rozšíření mlýna v

době nastupující renesance. Pozdně gotické obytné stavení bylo k východu prodlouženo o částečně klenutou rohovou jižní část východního křídla. Prostor v sousedství průjezdu zde byl vybaven pozoruhodnou valenou lunetovou klenbou s asymetrickou hřebínkovou sítí.

Nechyběl vinný ani pivní šenk

Po Kryštofovi Hynklovi v polovině 16. století získal tasovický mlýn nobilitovaný měšťan Václav Ryšan z Rozenštejna. První doklad o tom, že mu mlýn patřil, je z roku 1551. Podnikavý Václav Ryšan měl mimo jiné v roce 1580 pronajatý také klášterní dvůr v sousedních Hodonicích. Pro náboženskou toleranci prosazující se na renesanční Moravě je příznačné, že Václav Ryšan na mlýně v Tasovicích mohl usadit z jihozápadu Evropy vypuzené nekatolické novokřtence, zvané též habány. Ti jsou zde doloženi nejméně od roku 1583 a pobývali zde až do vypuzení na začátku pobělohorské rekatolizace. Ne náhodou tenkrát působili i na jiných význačných mlýnech v širokém okolí (Slup, Micmanice ad.). Přítomnost novokřtenců v tasovickém mlýně souvisela s jeho modernizací a přestavbou, která nebyla záležitostí pouze architektonickou, nýbrž vyžadovala řešení řady specifických technologických problémů z oboru mlynářství a součinnost nejlepších dosažitelných odborníků, jimiž právě novokřtenci byli.

Velkorysá přestavba

Václav Ryšan hospodařil na tasovickém mlýně jako na svobodném dědičném majetku, zahrnujícím jak mlýnskou výrobu a hospodářství, tak vlastnickou rezidenci. Tomu odpovídala i jeho velkorysá pozdně renesanční stavební akce. Proběhla v poslední čtvrtině 16. století a znamenala zásadní proměnu a rozšíření mlýna v podstatě do podoby blízké dnešku. Západně od nejstaršího zděného obytného stavení byla místo původně dřevěné mlýnice postavena mlýnice zděná. Na její architektonické výbavě se nešetřilo, okna na všech průčelích byla armována pravoúhlými lištovými, ojediněle i ústupkovými ostěními s parapetními a většinou i nadokenními římsami. Okno v levém rizalitu (výstupku) dvorního průčelí mlýnice ozdobil reliéfní erbovní štítek se znakem stavebníka. Radikálně byla rozšířena a přestavěna i obytná a zemědělsko hospodářská část souboru. V novostavbách na severu souboru byl vinný a pivní šenk, malý pivovar, stáje, chlévy, předsklepi s vinařskou lisovnou ad. Nejstarší ještě pozdně gotické obytné stavení uprostřed jižního křídla bylo uvnitř zcela nově řešeno a ve spodním podlaží skoro v celém rozsahu bylo zaklenuto hřebínkovými lunetovými klenbami. Obdobnými klenbami bylo zaklenuto i dolní podlaží sousedního raně renesančního traktu. Náročně byly řešeny i přístupy a vstupy. K dvornímu průčelí jižního křídla přilehla klenutá arkádová chodba nesoucí dvoupatrovou dřevěnou pavlač. Do dvora byla vložena nová dominanta mlýna, věž se vstupní lodžii a dvouramenným schodištěm. Vlevo věže dvorní průčelí nad průjezdem „promodelovala“ půvabná trojnásobná arkatura chodbičky do severní části křídla. Svůj reprezentační příbytek ve mlýně dal Václav Ryšan vybavit dalšími tesanými pravoúhlými, převážně lištovými ostěními s parapetními i nadokenními římsami a v kameni tesaná ostění byla hromadně osazena i do oken pozdně gotického a raně renesančního stavení tam, kde původně chyběla. Dvorní fasády byly výtvarně pojednány technikou sgrafita. Na nároží věžovitého schodiště se fragmentárně dochovaly

drobné psaníčkové čtverečky. Poprseň sousední trojnásobné arkatury ozdobily iluzivní pravouhlé rámce a plochu průčelí pod arkaturou vedle vstupní lodžie pokryl ornamentální a nápisový dekor. Vstup do mlýna ozdobil půlkruhový reliéfní tympanon se symbolickým nápisem a rodovým znakem stavebníka, dnes druhotně osazený nad později přepracovaným vstupem pro pěší vlevo rizalitu (výstupek) mlýnice.

Podobal se zámečku

Roku 1616 byl Václav Ryšan, původce pozdně renesanční přestavby, jež mlýnu vtiskla podobu venkovského zámečku, už nějakou dobu mrtev. V době stavovského povstání na počátku třicetileté války tasovický mlýn vlastnil znojemský měšťan Tobiáš Alman z Amštejna, jemuž byl r. 1624 za účast na povstání zkonfiskován. V rámci rekatolizační akce byli novokřtěnci z mlýna vyhnáni. Z odhadu konfiskátu nabudeme dobrou představu o imponující velikosti a rozmanitém příslušenství mlýna na počátku třicetileté války. Potvrzuje, že předmětný svobodný mlýn na purkrechtě kláštera klarisek ve Znojmě patřil k největším na Znojemsku. V jeho vybavě se nacházel úctyhodně velký zemědělský dvůr s pivovarem, vinařským hospodářstvím, s chlévy pro desítky vepřů a krav, stájí pro několik koní i ovčín pro stovku ovcí. Samotný mlýn měl sedm moučných kol a dvě kola k mletí prosa i několik krupných stoup. Pivovar a sladovna byly sice toho času zpustlé, ale byly schopné opravy a pak bylo zase možné pivo vařit, vystavovat nebo ve mlýně šenkovat. K mlýnu patřily dva vinohrady a svobodný vinný šenk do dvaceti beček vína ročně. Úrodných polí, z nichž se sklízelo pěti až šestinásobek výsevku, patřilo k mlýnu v každé trati po 46 honech. Při mlýně byly čtyři plodné ovocné sady a zelinářská zahrada. Patřila k němu také cihelna. Přilehlý kus řeky Dyje byl pronajímán místním profesionálním rybářům. Dlužno poznamenat, že dodnes jsou v něm pěkné ryby. Ještě před několika lety autor článku pod a nad tasovickým jezem ulovil několik bojovných štik. Celkový roční výnos z mlýna činil na 1.574 zl. rýnských. Ideální cena mlýna byla stanovena dvanásobkem ročního výnosu a obnášela 18.896 zl.rýnských. Od této ceny však bylo nutné odečíst značné sumy na nutné opravy. Výslovně se konstatovalo, že stavby jsou částečně poškozeny a mlýnice a mlýnské zařízení, jsou ve špatném stavu. Dvůr byl vyrabován, chyběly vozy, pluhy i ostatní zemědělské nářadí, hovězí a drobný dobytek.

V r. 1627 od kláštera klarisek koupil tasovický mlýn chránělec císařského správce Moravy a olomouckého biskupa kardinála Ditrichštejna, purkmistr jeho sídelního města Mikulova Jan Guldenmüller s manželkou Markétou. Dal za něj 9.250 kop zl. mor., 30 dukátů klíčného, roční plat činil 12 kop zl. mor. Suma klíčného obsažená ve smlouvě sama o sobě vypovídá o výstavnosti a rezidenčním charakteru mlýna. Klíčné se totiž podle soudobých zvyklostí uvádělo jen u zámků, paláců a nejvýstavnějších městských domů.

Jan Guldenmüller držel tasovický mlýn jako část svého rozsáhlého majetku až do konce třicetileté války. Ke svému okolí se choval bezohledně jako typický neurvalý zbohatlík spoléhající na vysoké styky, z nichž vyvozoval svoji beztrestnost. Lze důvodně předpokládat, že při obléhání Znojma Švédy v r. 1645 byl jeho mlýn jako majetek katolického exponenta soldateskou vypleněn, pravděpodobněji i vypálen. Napovídají tomu stopy požáru na renesančních ostěních a omítkách uvnitř stavebního souboru. Po skončení války (před r. 1653) mlýn rychle dvakrát za sebou znovu změnil majitele. Éra

světských držitelů mlýna z řad měšťanů a úřednických novošlechticů měla nicméně už brzo skončit. Stalo se tak r. 1668, když mlýn v ceně 10.000 zl. rýn. koupil klášter premonstrátů v Louce, feudální vlastník druhé části Tasovic. Podle snížené ceny lze soudit, že mlýn nebyl v příliš dobrém stavu.

Rezidence louckého kláštera

V druhé až třetí čtvrtině 17. století, v době raného baroka, nešlo ve stavební historii mlýna převážně o víc, než o odstraňování válečných a poválečných škod. Do tohoto období lze kromě iluzivního červenohnědého přemalování průčelí zařadit vlastně jen úpravu vstupu z lodžie do věžovitého schodiště osazením lištového portálu s uchy, zatíženého obelisky s kouličkami. V roce 1697 skončil soudní spor mezi klášterem klarisek ve Znojme a louckým klášterem, neboť klarisky před tím vznesly na mlýn nárok, jakožto na součást klášterní fundace. Louckým premonstrátům se však podařilo prokázat, že se jednalo o mlýn v zásadě svobodný, klariskám pouze poplatný z omezeného titulu purkrechtního práva. Tím pominulo kratší období majetkoprávní nejistoty a počáteční nechuti premonstrátů k větším stavebním zlepšením a výdajům ve mlýně.

Začátkem 18. století tasovický mlýn společně s mlýnem ve Slupi a novým mlýnem v Jaroslavicích patřil k trojici největších mlýnů ve Znojenském kraji. Představení louckého kláštera si z obytných prostor dřívějších držitelů ve východním křídle mlýna zřídili rezidenci pro přechodný, převážně letní pobyt. Vlastní mlýn v jižním křídle u náhonu s hospodářskými staveními kolem dvora byl pronajímán řemeslným mlynářským mistrům za pevně stanovenou roční částku a naturální dávky. Nájemní doba byla v 18. století obvykle sjednávána na dobu tří let, s možností dalšího obnovení. S rezidencí louckých premonstrátů ve mlýně nepochybně souvisela jejich snaha o setrvalé dobré udržování celého objektu po většinu 18. století. V obytném traktu se v té době přikročilo k výměně dožitých prvků interiérové výbavy za nové barokní, zhotovené na vysoké úrovni řemeslného zpracování. Vytvořit si názor na náročnou barokní výbavu exteriérů a interiérů nám umožňují ještě dnes ojediněle dochované jednokřídlé dveře s pozdně barokním reliéfním dekorem, osazené ve vstupu pro pěší vlevo rizalitu mlýnice, jako i o něco jednodušší horizontálně skládané jednokřídlé dveře ve vstupu do věžovitého schodiště. Zmíněný vstup pro pěší u mlýnice, uzpůsobený jako zádveří pavlače, byl dodatečně přepracován s druhotným použitím renesančních detailů.

Z pronájmu soukromý majetek

V rámci josefínských reforem byl loucký klášter r. 1782 zrušen a jeho pozemkový majetek předán do správy státem zřízeného Náboženského fondu. Ten pak roku 1827 největší díl statků louckého kláštera prodal vídeňským bankéřům, bratřím Karlovi Emanuelovi a Leopoldovi Františkovi Liebenbergům de Zsittin. Tasovický mlýn byl ale už před tím prodán do dědičné, zatím ještě poddanské držby. Jeho majitelem se roku 1824 stal mlynářský mistr Karel Steinmetz z mlynářské rodiny, která v té době vlastnila i velkomlýn ve Slupi. Podle stabilního katastru z téhož roku stavební soubor vykazoval přibližně nynější půdorysný rozsah. Kromě dřevěné lednice kryjící vodní kola v náhonu byly ostatní budovy souboru včetně stáje pro potahy mlečů a ubytovny kočích všechny zděné z tvrdého nespalitelného materiálu. Roku 1837 tasovický mlýn měl jako dřív devět složení a k tomu jednu kašovou stoupu. Po

snížení počtu složení mlýna ve Slupi se tasovickému mlýnu tehdy na Znojemsku svou velikostí vyrovnal jen mlýn jaroslavický.

Tak jako v jiných mlýnech bylo i zde, po polovině 19. století, provozní zařízení mlýnice celkově modernizováno na způsob tzv. umělých, neboli amerických mlýnů.

Místo starých kamenných složení byly instalovány první válcové mlecí stolice. Kromě toho měla modernizace novým strojním vybavením za úkol usnadnit dopravu meliva a zkvalitnit a urychlit čištění obilí a vysévání mouky. Mlýnice při tom musela být zvýšena nástavbou a nově „přepatrována“. Jak vidíme na historické pohlednici z r. 1898, proces modernizace tasovického mlýna byl před koncem 19. století, když jej vlastnil Ignác Geppert, hotovým faktem. Byl odstraněn zastaralý pohon vodními koly a instalována turbína. To podmiňovalo úpravu splavu, stavidel a přestavbu zdržového příslušenství mlýna, tak jak je známe v dnešní podobě. Přebudováním splavu a

výstavbou nového přístavku pro turbínu byl staletý pozitivní technologický vývoj mlýna ukončen. Archaické právo vinného a pivního výčepu ve mlýně připomínal hostinec se zahradou (řečí současníka to byl zahradní salon Johana Gepperta), jenž byl atraktivním místem společenského setkávání a cílem výletníků ze širokého okolí.

Brzy z něj bude ruina

Poslední kapitola se v historii tasovického mlýna začala psát po druhé světové válce. Mlýn po částečné konfiskaci a dílčím soukromém přidělu přešel do družstevního užívání. Při reorganizaci potravinářského průmyslu bylo v 50. letech mletí na mouku v Tasovicích jako neekonomické zastaveno. Zařízení mlýna se ještě nějaký čas využívalo ke šrotování a na turbínu byl po jistou dobu také napojen elektrický generátor. Pak byl provoz mlýna definitivně umrtven a neudržované budovy jen z části využité k obytným a pohostinsko - zábavním (taneční sál, kino) účelům byly odsouzeny k postupnému chátrání. Ve změněných společenských poměrech po převratu z r. 1989 se zdánlivě zablýsklo na lepší časy. Objevil se potenciální nový majitel, který začal chystat rekonstrukci celého stavebního souboru mlýna na hotelové společenské zařízení pro zahraniční klientelu. Bylo vypracováno zaměření, stavebně historický průzkum a architektonická studie, dokonce zahájeny vyklizovací práce a oprava střechy. Žel brzo se ukázalo, že šlo jen o kamufláž úvěrové machinace. Poté, od poloviny 90. let byla originální památková architektura jako nadhodnocená bankovní zástava ponechána svému osudu a rychle dospěla do dnešního namnoze ruinozního stavu, který se dál prudce zhoršuje, což ještě urychlil požár střechy vstupní části východního křídla v dubnu r. 2009. Přes burcující souvislosti snad naděje na záchranu výjimečné památky, která by mohla být záviděníhodnou ozdobou nejen obce, ale i celého Znojemska, zatím není úplně mizivá. Ačkoliv již léta figuruje v realitních nabídkách za zřejmě nerealistickou cenu.

- - -

* titulek a mezititulky redakce Znojemského týdne.